

URBANIZATSIYA VA INSON QADRI: XXI ASR SOTSIAL INFRASTRUKTURA EKOTIZIMING TRANSFORMATSIYASI

Yusupova Ozoda

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti sotsiologiya ta'lim yo'nalishi
2-kurs 124-guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19458253>

Annotatsiya. Ushbu maqolada, urbanizatsiya va inson qadri XXI asr sotsial infrastruktura ekotizimining transformatsiyasi haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. XXI asrda urbanizatsiya insoniyat jamiyatining eng muhim o'zgarishlaridan biri bo'lib, nafaqat hududiy va iqtisodiy tizimlarni, balki inson qadr-qimmatining asoslarini ham qayta shakllantirmoqda. Tadqiqot urbanizatsiyaning imkoniyatlari va xavf-xatarlarini yoritib, inson markazidagi barqaror shahar rivojlanishi modelini taklif etadi.

Kalit so'zlar: urbanizatsiya, inson qadr-qimmat, ijtimoiy infratuzilma, barqaror rivojlanish, aqlli shaharlar, ijtimoiy tengsizlik, inklyuziya.

Kirish. XXI asr ko'pincha "urbanizatsiya asri" deb ataladi, chunki bugungi kunda dunyo aholisining yarmidan ko'pi shaharlarda yashaydi va bu ko'rsatkich 2050-yilga borib qariyb 70 foizga yetishi kutilmoqda.

Urbanizatsiya iqtisodiy o'sish, innovatsiya va madaniy almashinuvning asosiy omiliga aylandi. Shu bilan birga, u tenglik, ijtimoiy adolat va inson qadr-qimmatiga oid muhim masalalarni ham yuzaga chiqarmoqda.

Inson qadr-qimmatini har bir shaxsning ajralmas huquqi sifatida, asosiy xizmatlardan foydalanish, jamiyat hayotida ishtirok etish va xavfsiz hamda sog'lom muhitda yashash imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liq.

Shaharlarning kengayishi bilan ijtimoiy infratuzilma sifati inson qadr-qimmatining ta'minlanishida hal qiluvchi omilga aylanmoqda¹. Urbanizatsiya faqat aholi sonining ortishi emas, balki murakkab ijtimoiy va hududiy o'zgarish jarayonidir.

Shaharlar iqtisodiy faoliyat, innovatsiya va boshqaruv markazlariga aylangan bo'lsa-da, ular tengsizlik va ekologik muammolarni ham jamlaydi.

Tez sur'atlarda o'sayotgan shaharlar ko'pincha transport, uy-joy, suv ta'minoti va sog'liqni saqlash tizimlariga katta bosim o'tkazadi. Shu sababli, shaharlarni qanday rejalashtirish va boshqarish barqaror rivojlanishning asosiy mezoniga aylanmoqda.

Inklyuziv va samarali boshqariladigan shaharlar har bir fuqaroning qadr-qimmatini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy infratuzilma ekotizimi inson farovonligini ta'minlovchi o'zaro bog'liq tizimlar majmuasidir.

U quyidagi asosiy tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- sog'liqni saqlash tizimi;
- ta'lim muassasalari;
- uy-joy va shaharsozlik tizimi;

¹ O'zbekiston Respublikasi Urbanizatsiya va uy-joy bozorini barqaror rivojlantirish milliy qo'mitasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida 19.11.2025 yildagi PQ-347-son <https://lex.uz/docs/-7850383>

- transport infratuzilmasi;
- jamoat makonlari va ijtimoiy xizmatlar.

XXI asrda bu ekotizim oddiy jismoniy infratuzilmadan kengroq bo‘lib, ijtimoiy, texnologik va ekologik omillarni ham qamrab oladi. Zamonaviy yondashuvlar barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik, boshqaruv, ijtimoiy inklyuziya va innovatsiyani birlashtirgan “aqlii shaharlar” konsepsiyasini ilgari suradi.

Shaharlar resurslarni jamlagan holda sog‘liqni saqlash, ta‘lim va ish o‘rinlariga kengroq imkoniyatlar yaratadi. Bu esa turmush darajasining oshishiga xizmat qiladi².

Fuqarolarning qaror qabul qilish jarayonida ishtiroki oshmoqda. Ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda norasmiy tizimlarning roli tan olinmoqda.

Shahar muammolarini hal qilishda turli soha mutaxassislarining hamkorligi zarur.

Urbanizatsiya inson qadr-qimmatini ta‘minlashi uchun quyidagi tamoyillar muhim:

- tenglik va inklyuziya;
- fuqarolar ishtiroki;
- barqaror rivojlanish;
- moslashuvchan infratuzilma;
- ijtimoiy birdamlik.

Shaharlar iqtisodiy o‘shish markazlari sifatida yangi ish o‘rinlari yaratadi va innovatsiyalarni rivojlantiradi. Natijada aholining ijtimoiy holati yaxshilanishi mumkin. Shaharlar turli madaniyatlar uchrashadigan makon bo‘lib, bag‘rikenglik va ijtimoiy birdamlikni rivojlantiradi³.

Raqamli texnologiyalar shahar xizmatlarini samarali boshqarish va aholining hayot sifatini yaxshilash imkonini beradi.

Urbanizatsiya ko‘pincha ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni kuchaytiradi. Aholining ayrim qatlamlari asosiy xizmatlardan chetda qolishi mumkin.

Aholi sonining tez o‘shishi natijasida noqonuniy yoki yetarli sharoitga ega bo‘lmagan turar-joylar paydo bo‘ladi. Bu esa inson qadr-qimmatiga salbiy ta‘sir qiladi. Shaharlar ifloslanish va iqlim o‘zgarishiga katta hissa qo‘shadi, bu esa inson salomatligiga zarar yetkazadi.

Shaharlarda ijtimoiy makonlar tengsiz taqsimlanishi jamiyatdagi bo‘linishni kuchaytiradi.

Axborot texnologiyalari shahar boshqaruvini yanada samarali qiladi. Ekologik muvozanat va resurslardan oqilona foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda⁴.

Xulosa. Adolatga asoslangan shahar siyosati ta‘lim, sog‘liqni saqlash, uy-joy va transportdan teng foydalanishni ta‘minlash orqali ijtimoiy farqlarni kamaytiradi. XXI asrda urbanizatsiya inson qadr-qimmatini uchun ham imkoniyat, ham muammo hisoblanadi. Ijtimoiy infratuzilma ekotizimining qanday rivojlanishi ushbu jarayonning natijasini belgilaydi.

To‘g‘ri boshqarilgan shaharlar inson hayot sifatini yaxshilashi mumkin, aks holda esa tengsizlikni kuchaytiradi. Shu sababli, inson markazidagi, adolatli va barqaror shahar rivojlanishi modeli zamonaviy urbanizatsiyaning asosiy yo‘nalishi bo‘lishi lozim.

² United Nations. *World Urbanization Prospects 2018: Highlights*. New York: UN DESA, 2019.

³ UN-Habitat. *World Cities Report 2022: Envisaging the Future of Cities*. Nairobi, 2022.
<https://unhabitat.org/wcr/2022/>

⁴ <https://kun.uz/news/2025/11/20/ozbekistonda-urbanizatsiya-qomitasi-tuzildi-unga-sherzod-qudbiyev-rahbarlik-qiladi>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Urbanizatsiya va uy-joy bozorini barqaror rivojlantirish milliy qo'mitasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida 19.11.2025 yildagi PQ-347-son <https://lex.uz/docs/-7850383>
2. United Nations. *World Urbanization Prospects 2018: Highlights*. New York: UN DESA, 2019.
3. UN-Habitat. *World Cities Report 2022: Envisaging the Future of Cities*. Nairobi, 2022. <https://unhabitat.org/wcr/2022/>
4. <https://kun.uz/news/2025/11/20/ozbekistonda-urbanizatsiya-qomitasi-tuzildi-unga-shezod-qudbiyev-rahbarlik-qiladi>